

Віталій Скуратівський,
доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
соціальної і гуманітарної політики
УАДУ

Гуманітарні, соціальні та економічні пріоритети інноваційного розвитку України

Виконання завдань довгострокової стратегії, яка є основою утвердження України як високорозвинутої, соціальної держави зі сталим економічним зростанням, передбачає перехід до інноваційної моделі розвитку. Така модель має органічно поєднувати глибокі інституційні перетворення та елементи ефективного державного регулювання.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії розвитку України на 2002 - 2011 рр. зазначається, що Україна зможе посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки [2]. Виходячи з цього, основою стратегічного курсу, його головним принципом має стати реалізація державної політики щодо запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати. У поєднанні із завданнями європейської інтеграції це могло б бути покладене в основу не лише економічної стратегії держави, а й політичної консолідації нації [2, с. 19]. А тому гасло "В Європу на основі інноваційного шляху розвитку" має визначати головний зміст і спрямування усієї стратегії наступного десятиріччя. Важливо чітко усвідомлювати, що інновації та розвиток сучасного наукомісткого виробництва є завданням не віддаленого майбутнього, а вже сьогоднішнього дня. Саме в цьому криється ключ до розв'язання проблем структурної перебудови економіки, підвищення її конкурентоспроможності, виходу на світові ринки [3].

Для вирішення завдань інноваційного розвитку в Україні сформована відповідна законодавча база. Це Конституція України, закони України "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України", "Про інноваційну діяльність", "Про наукову і науково-технічну експертизу", "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки", "Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків", інші закони України, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

Особливе значення в законодавчому забезпеченні інноваційної діяльності є Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16 січня 2003 р. № 433 – IV. Цей закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. Метою згаданого закону є створення правової бази для концентрації ресурсів держави на провідних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва та сфери послуг у країні, забезпечення внутрішнього ринку конкурентною наукомісткою продукцією та виходу з нею на світовий ринок.

Визначені цим законом пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні зобов'язують органи виконавчої влади України всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, та концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Пріоритетні напрями формування інновацій та їх роль у системі ринкових відносин, стратегічні шляхи державної інноваційної політики та її практичної реалізації були визначені у виступі Президента України Л.Д.Кучми на науково-практичній конференції 21 лютого 2003 р. "Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України" [5]. У вступному слові Президента зазначалося, що становлення інноваційної моделі – це завдання не лише економічної політики. Мається на увазі органічне поєднання політичних, гуманітарних, соціально-психологічних, макро- і мікроекономічних чинників та інституційних передумов, які лише в комплексі здатні надати нових відчутних імпульсів трансформаційним процесам, розвитку суспільства на інноваційній основі. Сьогодні йдеться про становлення в Україні принципово нової дієздатної національної інноваційної системи, яка б функціонувала на ринкових засадах та принципах само відтворення. Структура такої системи має зачіпати кожен клітинку соціально-політичного та економічного процесу, надаючи йому відповідних стимулів інноваційного розвитку [4].

Незважаючи на певну динаміку економічного зростання у 2001-2002 рр., позитивні якісні зрушення в його темпах слід зазначити, що цей процес здійснювався переважно екстенсивним шляхом. Зазначені чинники фактично вичерпали себе. Відтворювальні процеси в Україні (за винятком окремих підприємств) здійснюються на технологічній базі, сформованій здебільшого в попередні роки. В цей період економічного зростання кількість підприємств, які здійснюють інновації, навіть зменшилася. У 2002 р. інноваційну діяльність здійснювало лише кожне 10-те підприємство (у розвинених країнах частка інноваційне активних підприємств досягає 70%). Як підсумок, частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва становить менше від 7% (на відміну від розвинених країн, де 85-90% приросту ВВП припадає на виробництво наукомісткої продукції) [5].

У системі чинників, які детермінують інноваційний прогрес суспільства, чи не найважливішу роль відіграє динамізм розвитку людського потенціалу. У виступі Президента України наголошувалось на тому, що всебічний розвиток людського потенціалу є імперативом сучасного цивілізаційного прогресу, головною складовою національного багатства і суспільного поступу, визначальним критерієм оцінки його рівня. Світова практика переконливо довела, що в системі інвестицій найефективнішими є інвестиції в людський капітал. Саме цей чинник за останні десятиріччя зумовив нову якість економічного зростання в розвинених країнах. У Західній Європі, зокрема, зазначений компонент забезпечує близько 75% приросту національного багатства.

Наша країна характеризується значним людським, зокрема, інтелектуальним потенціалом, здатним суттєво динамізувати інноваційний прогрес українського суспільства. За роки незалежності в країні збільшилась кількість вищих навчальних закладів та чисельність студентів Україна посідає 4-те місце в світі за кількістю сертифікованих програмістів. Однак досить потужний людський потенціал інноваційного прогресу, який має країна, ефективно не використовується. Серед найбільш злободенних проблем в цій сфері є те, що в Україні все ще не віднайдено механізми захисту інтелектуальної власності, яка є важливою складовою національного багатства. На жаль, захист інтелектуальної власності в Україні не на належному рівні, тоді як створення знайденого системи захисту державних інтересів в зазначеній сфері інноваційної діяльності є важливим завданням. На ці проблеми у сфері інноваційного розвитку суспільства звертав увагу Президент України у своєму виступі.

Чільне місце в утвердженні інноваційної моделі суспільного, економічного розвитку посідає така складова людського потенціалу, як освіта. У виступі Президента зроблений акцент на необхідності реалізації широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її до стандартів Європейського Союзу, потреб внутрішнього ринку держави, суспільства. Особливо важливим є дотримання принципу соціальної справедливості, рівності в здобутті молодими людьми якісної освіти незалежно від доходів та матеріального становища їхніх сімей. Умовою стабільного інноваційного розвитку суспільства є формування такого середовища, в якому соціальний статус кожної особистості визначається рівнем освіченості, набутими знаннями, вмінням застосовувати їх на практиці.

Динамічний розвиток інноваційних процесів значною мірою зумовлений здатністю своєчасно розв'язувати назрілі проблеми в науково-технічній та науково-виробничих сферах суспільства. На жаль, в Україні спостерігається постійне зниження рівня наукомісткості вітчизняної продукції. Сьогодні понад 90% продукції, що виробляється в Україні, не має відповідного науково-технологічного забезпечення. Це все більше знижує й конкурентоспроможність. Негативні тенденції в інноваційній діяльності супроводжуються кризовими явищами у вітчизняній науково-технічній сфері. Так, з 1991 р. чисельність спеціалістів, що виконують наукові дослідження та розробки, скоротилася майже на 60%. Найбільших втрат при цьому зазнала галузева наука та наукові підрозділи підприємств. Реально на науку протягом останніх років витрачається менше від 0,4% ВВП, що на порядок менше, ніж у розвинених країнах [6, с. 60-62]. В результаті в українській економіці належно не використовуються результати наукових досліджень. Наука, як і існуючі новітні технологи, залишаються значною мірою незадіяними.

Посилення ролі науки в інноваційному розвитку суспільства, насамперед економічного, передбачає докорінні зміни в ставленні до науки, передусім у фінансуванні, збільшенні як бюджетних видатків, так і небюджетних асигнувань, відхід від "залишкового" принципу фінансування. Загальновідомо, що західні країни приділяють особливу увагу фінансуванню науки. Належне фінансування науки, постійне збільшення відповідних видатків і є основою їх процвітання. Відповідно до критеріїв Європейського Союзу на науково-дослідні розробки має витрачатися не менше 2,5% ВВП. Тому важливо, незважаючи на існуючі складності, забезпечити збільшення бюджетних асигнувань у межах не менш як 1,5-1,7% від ВВП на першому етапі реформи і до 2-2,5% - на другому [5]. У виступі Президента особливий наголос був зроблений і на необхідності першочергової державної підтримки потенціалу вітчизняної фун-

даментальної науки, яка є основою створення власних високих технологій і важливим чинником науково-технічного прогресу. Як показує світовий досвід, залишившись без науки, країна втрачає свою незалежність, а тому розвиток фундаментальної науки є одночасно і питанням національної безпеки.

Водночас, фінансуючи науку, державі слід відмовлятися від практики малоефективного розпорошення бюджетних ресурсів. Важливо концентрувати їх на стратегічних інноваційних пріоритетах, зокрема на засадах конкурсного фінансування.

До пріоритетних напрямів інноваційного розвитку суспільства належить розвиток соціальної сфери, соціально-ринкових відносин, зокрема ринку праці. В системі ринку праці та зайнятості населення однією з найнагальніших і водночас чи не найскладнішою є проблема, яка суттєво впливає на інноваційний розвиток економічної, соціальної сфери, є визначення шляхів суттєвого підвищення, можливо на цілий порядок, вартості національної робочої сили. Як показує світовий досвід, висока вартість робочої сили є основним важелем технічного прогресу, запровадження нових технологій, натомість низька її вартість, що характерно для України, гальмує ці процеси. Виробництво за таких умов розвивається переважно екстенсивним шляхом - за рахунок залучення дешевої робочої сили, як в українській економіці. На всі ці соціальні проблеми акцентувалася увага у виступі Президента. Розв'язанню суперечностей у цій сфері сприятиме формування нової системи оплати праці, зокрема суттєві зміни у рівні, структурі, диференціації заробітної плати, підвищення дієвості й державно-договірної регулювання, збільшення мінімальної заробітної плати (незважаючи на фінансові суперечності цього заходу).

Важливу роль у стимулюванні інноваційного процесу відіграє застосування адекватних механізмів у сфері економіки. У виступі Президента України зверталася увага на пріоритети в цій сфері.

Основою інноваційної політики має стати створення фінансово-промислових груп, холдингових компаній, науково-технічних центрів, технопарків, лізингових фірм, які в перспективі мають стати стрижнем інноваційного процесу. У цьому ж контексті важливого значення набуває стимулювання малого інноваційного підприємництва. Значні резерви має інноваційний потенціал приватизації, який значною мірою ще не задіяний (прийнято Указ Президента, яким передбачається не менш як 25% коштів, отриманих від приватизації державного майна, використовувати на інноваційне оновлення та модернізацію підприємств, хоч насправді відповідні фінансові ресурси спрямовуються на поточне споживання). Дуже суттєвим є податкове стимулювання інновацій, а також експорту високотехнологічної продукції, що передбачає внесення відповідних змін у чинне податкове законодавство і в проект Податкового кодексу. Суть інноваційної перебудови економічної політики має полягати в максимальній концентрації існуючих ресурсів на конкурентоспроможних галузях науково-технічного прогресу, які визначені Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні". Особливу роль у розвитку інноваційної сфери має відіграти об'єднання промислового, банківського і торговельного капіталу в потужні структури, здатні продукувати високотехнологічні конкурентоспроможні товари та послуги. На жаль, банківська система України є слабкою, банківські кредити формують лише 5% інвестицій в основний капітал, що зменшує до мінімуму можливість структурно-інноваційної політики держави. Але найбільш вузьким місцем української економіки є відсутність механізмів трансферу інноваційного продукту у виробництво.

Зміни тут можливі на основі розвитку ринкових механізмів та комерціалізації науково-технічної сфери.

Розвиток інноваційного потенціалу країни неможливий без формування ринку високих технологій. У виступі Президента на конференції цьому аспекту інноваційного розвитку приділена значна увага, і насамперед на таких перспективних проблемах інноваційної політики, які мають бути розв'язані в першу чергу.

По-перше, це проблема модернізації енергетичної галузі (за оцінкою вчених-енергетиків енергомісткість ВВП України за останнє десятиріччя збільшилася на 33% і є найвищою в Європі, що робить неконкурентоспроможною українську економіку). Посиленню енергетичної незалежності країни, стимулюванню технологічного переоснащення української економіки сприятиме практичне втілення Державної програми енергозбереження.

По-друге, проблема технічного та технологічного переоснащення агропромислового комплексу Головним у цій галузі є створення сучасної ринкової інфраструктури технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва (вона все ще здійснюється на старій, повністю амортизованій технічній базі), розвиток сільськогосподарського машинобудування і суміжних галузей.

По-третє, прискорений розвиток транспортної інфраструктури, створення міжнародних транспортних кордонів, їх інтегрування в транспортні системи Європи й Азії.

По-четверте, розвиток інфраструктури зв'язку та галузей інформатизації, підвищення їх інвестиційної привабливості.

По-п'яте, більш повне використання технологічного потенціалу оборонно-промислового комплексу, зміцнення позицій України на світовому ринку високотехнологічних озброєнь.

Подальший інноваційний розвиток українського суспільства, насамперед економіки, виявлення та задіяння його науково-технологічного та інтелектуального потенціалу сприятимуть не тільки забезпеченню сталого економічного зростання, але і соціального розвитку, соціальній безпеці в Україні. Потенціал Інноваційного прогресу суспільства формується не лише економічною, а й гуманітарною та соціальною політикою. Це зумовлено тим, що основні складові гуманітарної політики - освіта, наука, культура - покликані відігравати особливу роль в інноваційній перебудові українського суспільства. Основним же носієм інноваційної ідеології та інноваційної психології в суспільстві має стати середній клас, становлення якого є завданням соціальної політики. Водночас утвердження інноваційної моделі розвитку України, й економіки неможливі без проведення глибокої політичної реформи, оскільки це органічно взаємопов'язані процеси. Тому детермінантою стабільного інноваційного розвитку України, й економіки є реформування, трансформація всіх суспільних відносин, основних сфер життя - економічної, соціальної, політичної, гуманітарної - на шляху соціально-ринкових перетворень.

Список використаної літератури

1. Конституція України Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України / 28 черв. 1996 р. – К.: Юрінком, 1996.
2. Європейський вибір Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2000-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України – К., 2002.
3. Найвищі Інтереси – Інтереси народу: Виступ Президента України Л.Д. Кучми на першій сесії Верховної Ради України четвертого скликання 18 черв. 2002 р. // Уряд кур'єр. – 2002. – 19 черв. – (№ 111).